

Śladami łódzkich Żydów

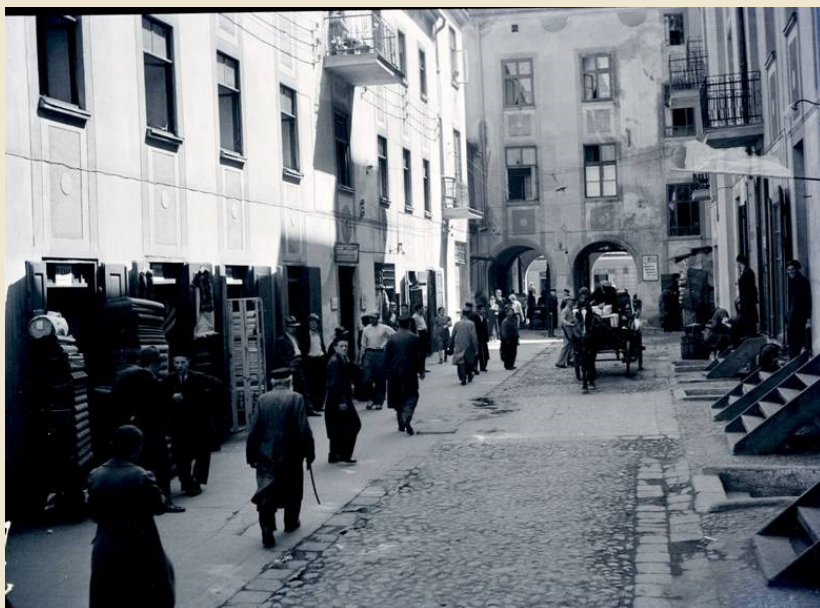

PRZEWODNIK
TURYSTYCZNO-HISTORYCZNY
POŁODZI

Dawna Łódź - zapomniane ślady jej żydowskich mieszkańców

Łódź to miasto czterech kultur, swoisty tygiel kulturowy, jak zwykle się mawiać, ponieważ w XIX wieku jej teren zamieszkiwali nie tylko Polacy, ale również Niemcy, Rosjanie i Żydzi. Świadczyć o tym mogą pozostałości w postaci budynków, świątyń, cmentarzy, kamienic i ulic oraz pamiątkowych tablic. Żydzi odegrali znaczącą rolę w rozwoju gospodarczym, a także kulturowym miasta. Dawna Łódź i jej żydowscy mieszkańcy odeszli w zapomnienie wraz z II wojną światową, ale ślady po nich pozostały do dnia dzisiejszego. Na potwierdzenie tego stwierdzenia przedstawiamy przewodnik, który ukazuje miejsca związane z ich obecnością w Łodzi. Ich historia w Łodzi to historia miasta i jej mieszkańców.

Jedna z ulic przedwojennej Łodzi

Najpiękniejsza synagoga ,
świątynia, której już nie ma.

Getto łódzkie, czyli piekło na tzw. Ziemi Obiecanej

Przed wybuchem wojny w Łodzi mieszkało 233 tys. Żydów. 09.09.1939r. Łódź znalazła się w granicach Generalnego Gubernatorstwa (od 11 kwietnia 1940r. Litzmannstadt), a w listopadzie została włączona do III Rzeszy i znalazła się pod władzą namiestnika Kraju Warty Artura Greissera. W Łodzi wprowadzono obowiązek pracy dla Żydów, podpalono też łódzkie synagogi. 8 lutego 1940r. zapadła decyzja o utworzeniu w łodzi getta. Zlokalizowano je w najbardziej zaniedbanej dzielnicy miasta (Bałuty Stare i Nowe). Wysiedlenia łódzkich Żydów na teren getta rozpoczęły się już 12.02 i odizolowano je od reszty miasta. W 1940r. na terenie 4,13 km² , mieszkało 160 tys.320 Żydów (w 1942 r. teren zmniejszono do 3,82 km²).

dla niemieckiej armii. Produkowali także bieliznę , meble czy zabawki. Ich wyroby trafiały na rynek niemiecki. Był to jedyny powód dla którego istniało ono tak długo. Jego mieszkańcy żyli w tragicznych warunkach. Ponad 45 tys. osób zmarło z głodu, chorób, wycieńczenia ,wielu zostało zastrzelonych. We wrześniu.1942r. rozpoczęła się tzw. Wielka Szpera. Niemcy uważali, że dzieci w getcie są niepotrzebne, bo nie mogą pracować. Od 1 – 12.09.1942r. wywieziono 5862 dzieci, które zostały zamordowane w Chełmnie nad Nerem.

Na terenie getta funkcjonował obóz cygański (XI 1941 – I 1942) i obóz pracy dla dzieci polskich przy ul. Przemysłowej dla tzw. elementu przestępczego (1942 – 1945). 29 sierpnia 1944r. getto zostało zlikwidowane. Transporty ze Stacji Radegast szły m.in. do Oświęcimia i Chełmna nad Nerem.

Romowie umierali w części getta wydzielonej dla nich na obóz. Umierali po cichu. Tych, których nie zabił tyfus, Niemcy wywieźli do obozu w Chełmnie nad Nerem, gdzie Cyganie ginęli w komorach gazowych. Do Łodzi przyjechali po śmierć.

Obóz dla dzieci polskich przy ul. Przemysłowej, apel poranny

Dzieci polskie podczas apelu w obozie na ul. Przemysłowej. O obozie mówiono jako o tzw. „Małym Oświęcimiu”.

Cmentarz żydowski

Proponujemy wycieczkę po terenie getta łódzkiego. Zwracamy jednak uwagę na fakt, że proponowane punkty na trasie wycieczki mają związek z historią zarówno Żydów, ale i Polaków.

Naszą wycieczkę proponujemy rozpocząć od cmentarza żydowskiego na ulicy Brackiej. Jest to jeden z największych cmentarzy żydowskich w Europie. Są tam groby ok. 230 tys. Żydów.

Przed właściwym cmentarzem znajduje się tzw. Dom Przedpogrzebowy, gdzie przygo-

towywano zmarłych do pogrzebu.

Znajduje się tu największe zachowane „Pole Gettowe”, w którym spoczywają szczątki 45 tys. Żydów z getta łódzkiego. Przy wewnętrznym murze cmentarza zachowano doły śmierci, które wykopano dla 840 Żydów z grupy oczyszczania getta. Niemcy zamierzali ich rozstrzelać po zakończeniu akcji.

W przedwojennej części cmentarza pochowano również Cyganów, zamordowanych lub zmarłych z głodu i wycieńczenia oraz straconych przez Niemców żołnierzy Armii Krajowej i członków organizacji młodzieżowej „Promieniści”.

Przy głównej alei spoczywają m.in.. rodzice Juliana Tuwima, czy lekarz Seweryn Sterling.

Nie mogło zabraknąć grobowców rodzin fabrykanckich m.in.. Mauzoleum Izraela Poznańskiego, czołowego łódzkiego fabrykanta. Jest to największy grobowiec żydowski na świecie.

Obelisk Ku Czcii Pomordowanych Żydów

Po przejściu obok Domu Przedpogrzebowego, kierując się w kierunku cmentarza, znajduje się Obelisk Ku Czcii Pomordowanych Żydów. Monument został odsłonięty 29 listopada 1959 roku.

Jest symbolicznym wspólnym grobem

Żydów z Łodzi i okolic. Składa się z czterech elementów :

symbolicznego komina, pieca krematoryjnego o wysokości

5 metrów, żydowskiego świecznika

(menory) oraz płaskorzeźby przedstawiającej złamane

dębowe drzewo z odrastającą gałązką i czarnej marmurowej

tablicy w języku polskim, hebrajskim i jidysz:

„Świetlanej pamięci niewinnych ofiar Żydów Łodzi i okolic wymordowanych przez zbrodniarzy hitlerowskich w gettach i obozach w latach 1939—1945. Pamięć o Was pozostanie w sercach naszych. 1959r.”

Przy wejściu na cmentarz obowiązuje bilet wstępu. Dla grup zorganizowanych młodzieży uczącej się w łódzkich szkołach wstęp jest darmowy. W święta żydowskie cmentarz nieczynny

Stacja Radegast - droga ku zagładzie

Zlokalizowana jest przy al. Pamięci Ofiar Litzmannstadt Ghetto.

Jej historia zaczęła się w 1925 roku i pełniła funkcję mijanki tramwajowej. W czasie II wojny światowej przez swoje dobre położenie została wykorzystana przez Niemców. W czerwcu 1940 r. teren wraz z zabudowaniami ogrodzono drutami kolczastymi, a 1 lipca 1940 r. przyłączono do getta. Budynek stacyjny ukończono w kwietniu 1941 r. Równoległe do torów poprowadzono linię tramwajową. W okresie okupacji hitlerowskiej stacja nosiła nazwę – Stacja Przeładunkowa Getta na Radoszcu. Była punktem przeładunkowym żywności, opału, surowców dla ludności i zakładów pracy getta oraz wyrobów wyprodukowanych przez Żydów. Stała się również Umschlagplatzem dla ludzi wywożonych do obozów zagłady. Przez tą stację łącznie przeszło około 200 tysięcy osób.

Do dzisiaj zachował się oryginalny drewniany budynek stacyjny, a także dwa oryginalne torowiska.

Dziś mieści się tam zespół memoriałowy oraz niewielkie muzeum poświęcone miejscu i dziejom Litzmannstadt Getto w oryginalnym byłym budynku magazynowym, a także pomnik poświęcony ofiarom.

Na zwiedzanie Stacji nie trzeba się umawiać. Zwiedzający może jednak liczyć na fachową wiedzę ze strony pracowników muzeum, którzy chętnie wychodzą do zwiedzających.

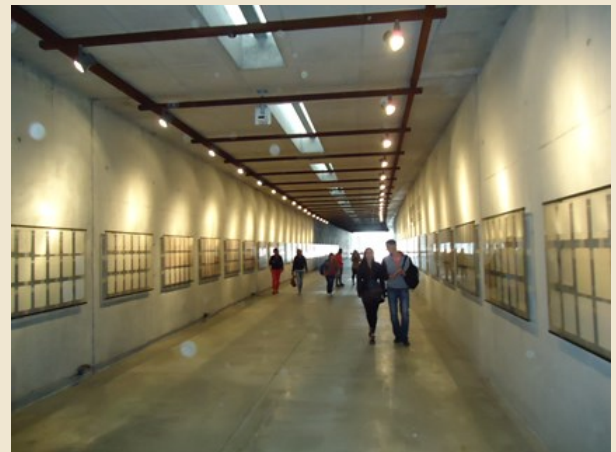
Odrestaurowany, oryginalny drewniany budynek stacji z rampą, parowóz, trzy wagony

Symboliczne macewy

Wejście do tunelu

Tunel deportowanych z listami transportowymi

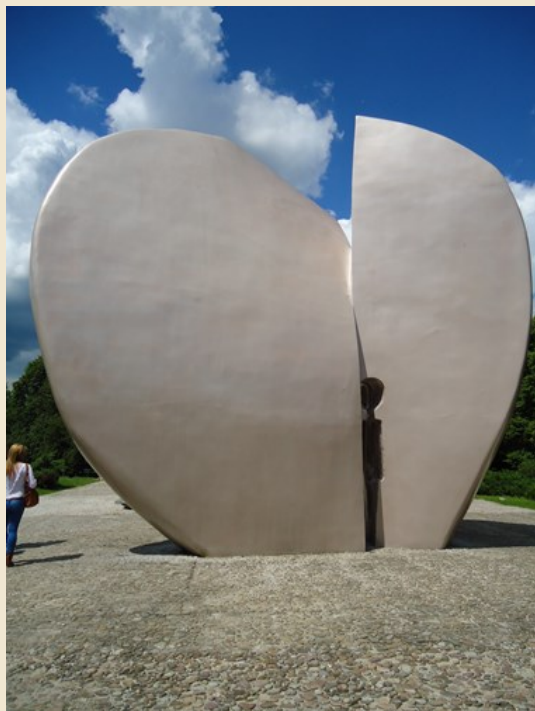

Hol miast z nazwami, z których przewożono Żydów z łódzkiego getta oraz kolumna pamięci przypominająca komin pieca krematoryjnego.

Możemy również zobaczyć ekspozycje wystaw czasowych, które warte są uwagi polecenia.

Pomnik Martyrologii Dzieci (tzw. Pomnik Pękniętego Serca) w Parku im. Szarych Szeregów

Pomnik autorstwa Jadwigi Janus, odsłonięty 9 maja 1971 roku. Upamiętnia on tragiczne losy dzieci polskich w okresie II wojny światowej, a szczególnie dzieci – więźniów pobliskiego obozu dla polskich dzieci i młodzieży przy ul. Przemysłowej w Łodzi. Zlokalizowany był w rejonie ulic: Bracka, Emilii Plater, Górnicza i Zagajnikowa. Przeciętnie w obozie znajdowało się ok. tysiąc dzieci polskich, głównie sierot. Zajmowały się wyrabianiem koszyków wiklinowych na amunicję, prostowały igły do maszyn dziewiarskich oraz szyły i naprawiały odzież dla kolegów - współwięźniów. Filią obozu dla dzieci był obóz dla dziewcząt w Dzierżąznej (miejscowość za Żgierzem).

Dzieci, które ukończyły 16 lat były wywożone do obozów koncentracyjnych dla dorosłych. Głód, praca ponad siły, fatalne warunki sanitarne i brutalne traktowanie młodocianych więźniów, powodowały wysoką śmiertelność. Wyzwolenia doczekał się niecały tysiąc dzieci.

Postać wychudzonego chłopca o nieproporcjonalnej budowie zaprojektowano na podstawie zdjęcia byłego więźnia obozu dziecięcego Edwarda Barana.

Pomnik ten nie jest związany z historią Żydów bezpośrednio, ale warto go zobaczyć będąc na terenie getta łódzkiego.

Park Ocalałych

Z Parku Szarych Szeregów możemy udać się do Parku Ocalałych przy ul. Wojska Polskiego 83.

W Parku Ocalałych znajduje się Centrum Dialogu im. Marka Edelmana. Istnieje ono od 2010r. Jest to instytucja o charakterze kulturowym, która prowadzi działalność w zakresie popularyzowania kultury żydowskiej w Łodzi oraz innych kultur, które miały znaczący wpływ na jej miasta. Centrum zajmuje się działalnością edukacyjną, organizuje wydarzenia wielokulturowe, upamiętnia działania ocalałych i Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata. W Centrum odbywają się wykłady, wystawy, koncerty i przedstawienia, realizowane są projekty lokalne i międzynarodowe. To również dobre miejsce na rodzinne spacerunki czy po prostu na odpoczynek.

Centrum Dialogu

Park przy Centrum Dialogu

Ławeczka Karskiego na Kopcu Pamięci (2009r.)

Jan Karski, to Łódzianin, prawnik, dyplomata, historyk, wykładowca akademicki Stanach Zjednoczonych. W czasie II wojny światowej kurier i emisariusz Polskiego Państwa Podziemnego, świadek holokaustu. Przedostał się na teren getta warszawskiego i do obozu przejściowego w Izbicy. O tym co widział poinformował premiera Wielkiej Brytanii Winstona Churchilla i prezydenta USA Franklina Roosevelta - niestety nie zrobili z tymi informacjami nic. To bolało go najbar-

dziej. Był bezsilny wobec polityki wielkich mocarstw. Był żonaty z Żydówką. Odznaczony Orderem Orła Białego, amerykańskim Medalem Wolności oraz uhonorowany tytułem Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata (1982r.) przez izraelski Instytut Jad Waszem.

Pomnik Sprawiedliwi Wśród Narodów Świata - są tu nazwiska tych, którzy pomagali Żydom w czasie II wojny światowej

Synagoga Reicherów

Na zakończenie naszej wędrowki warto udać się do Synagogi Reicherów na ul. Rewolucji 1905 roku nr 28. Tu możemy wejść, ale tylko z przewodnikiem z Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Łodzi.

Jest jedyną zachowaną przedwojenną synagogą oraz jedną z dwóch czynnych synagog w Łodzi obecnie. Synagoga została zbudowana w latach 1895–1902 z pieniędzy fundacji rodziny Reicherów. Powstała w oddzielnym, piętrowym budynku tylnej oficyny. Po adaptacji poprzednio istniejących pomieszczeń kantoru na parterze powstała sala męska z 8 oknami, którą otoczyły galerie dla kobiet z 10 oknami. Synagoga przeznaczona jest na 42 osoby. Synagoga przetrwała II wojnę światową tylko dlatego, że jej właściciel, Wolf Reicher sporządził fikcyjny akt sprzedaży swojemu niemieckiemu partnerowi w interesach, który nie pozwolił zburzyć synagogi i urządził w jej wnętrzach skład soli, co nie wzbudzało niemieckich podejrzeń.

Wewnątrz synagogi znajdują się cztery tablice pamiątkowe: Pierwsza w języku hebrajskim umieszczona po prawej stronie Aron ha-kodesz, upamiętnia fundatora synagogi Wolfa Reichera, który zmarł z głodu w Ghetto Litzmannstadt. Druga w języku polskim i hebrajskim znajdująca się po lewej stronie arki upamiętnia pożar i fundatorów odbudowy synagogi. Trzecia w języku polskim i hebrajskim upamiętnia remont synagogi przez Fundację Rodziny Nissenbaumów. Czwarta z 2003 roku upamiętnia Aleksego Reichera, wnuka Wolfa. Synagoga pierwotnie posiadała barwne witraże w oknach, obecnie są to przezroczyste szyby z namalowaną gwiazdą Dawida. Wolf Reicher dostarczył synagodze zbiór XVI i XVIII-wiecznych przedmiotów liturgicznych ze starego srebra, zakupionych w Polsce i za granicą.

Wybierając się do synagogi ubierzmy się odpowiednio. Panowie są proszeni, by nakryć głowy, a kobiety nie muszą tego robić. Powinny jednak zakryć ramiona i kolana, zwłaszcza, jeśli synagoga jest tradycyjna i odbywają się w niej w tym czasie modlitwy.

W Synagodze Reicherów nawet wiosną czy latem jest zimno, dlatego też przy ok. godzinnym pobycie z przewodnikiem warto skorzystać z tej informacji i zabrać odpowiedni strój.

Bibliografia:

Helman M., Obóz dla dzieci i młodzieży przy ul. Przemysłowej w Łodzi, Muzeum Tradycji Niepodległościowych, Łódź 2013.

I skrzypce przestały grać... Obóz cygański 1941—1942, Muzeum Tradycji Niepodległościowych, Łódź 2009.

Litzmannstadt - Getto 1940—1944, Muzeum Tradycji Niepodległościowych, Łódź 2014.

Stacja Redegast Litzmanstadt Getto 1940—1944, Muzeum Tradycji Niepodległościowych, Łódź 2009.

www.dzienniklodzki.pl

<http://www.jewishlodzemetery.org/>

<http://www.muzeumtradycji.pl/3-historia/>

<http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/1484,loz-synagoga-reicherow.html>

<http://www.centrumdialogu.com>

<http://pl.cit.lodz.pl/pokaz/1455,12,11,pomnik-martyrologii-dzieci>

W przewodniku wykorzystano 11 zdjęć i 2 mapki ze stron internetowych oraz 26 zdjęć wykonanych przez p. Beatę Rybarczyk.

Dziś dajemy Wam
tylko pamięć ...

Autorzy przewodnika:

Kamil Bogatko, Żaneta Olejniczak, Marika Truszkowska
Zgierski Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych im. Jana Pawła II
Plac Kilińskiego 8,
95-100 Zgierz , tel. 42 719 08 66

Opiekun: Beata Rybarczyk